

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΟΥΨΕΙΣ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ

Υ Π Ο
ΜΕΓΑ ΦΑΡΑΝΤΟΥ

1. Εισαγωγικά.

Ἡ σύγχρονος ὀρθόδοξος θεολογία φαίνεται ὅτι διέρχεται κρίσιν τινὰ ἐν τῇ προσπάθειά της νὰ καθορίσῃ τὴν ἔννοιαν, τὴν οὐσίαν καὶ τὰ ἔρια τοῦ δόγματος¹. Τόσον αἱ διορθόδοξοι θεολογικαὶ συναντήσεις, ὅσον καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν, ἐνθα εὐρέθη αὕτη ἠναγκασμένη νὰ δώσῃ μαρτυρίαν περὶ τῆς πίστεώς της, ἀπέδειξαν, παραλλήλως πρὸς τὴν ἀρραγῆ ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, καὶ τὴν ἀδυναμίαν ἅμα τῶν διαφόρων ἐκπροσώπων αὐτῆς νὰ ἔχωσι σύμφωνον γνώμην καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἐπὶ μέρους ζητημάτων τῆς πίστεως. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν εἶναι ἀπογοητευτικόν, ὡς θὰ ἠδύνατο ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ἐκληφθῆ. Οὔτε μίᾳ μαθηματικῇ ταυτότητι ἀπόψεων, ἐπιβαλλομένη συνήθως ἐκ τῶν ἄνω, ὡς τοῦτο συνέβη τουλάχιστον εἰς τὸ παρελθόν ἐν τῇ Ῥωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν τῇ πίστει, οὔτε ὅμως καὶ διαφοραὶ τινες ἀπόψεων ἐν τισὶν ἐπὶ μέρους ζητήμασι δύνανται νὰ θεμελιώσωσιν ἀντιθέτους γνώμας. Ἡ πατερικὴ παράδοσις, ἐν τῇ ἐνότητι αὐτῆς, γέμει θεολογικῶν διαφοριῶν ἐπὶ ποικίλων ζητημάτων τῆς πίστεως· διαφοριῶν μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους πατέρων, τῶν ἐπὶ μέρους θεολογικῶν «σχολῶν» καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἄλλ' αἱ διαφορίαι αὗται ἀπετέλουν πηγὴν ζωῆς κατὰ τὸ πλεῖστον δι' αὐτὴν διότι διετήρουν τοὺς ἐκπροσώπους τῆς πίστεως εἰς διαρκῆ ἐπαγρύπνησιν κατὰ τῶν προσβολῶν τῆς αἰρέσεως καὶ ὤθουν αὐτοὺς εἰς ἀκατάπαυστον ἀναζήτησιν καὶ συνειδητοποίησιν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Τὸ αὐτὸ δέον νὰ συμβῆ καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ ὀρθόδοξῳ θεολογίᾳ! Οὐχὶ ἀντεγκλίσεις καὶ ἔριδας καὶ ἀρνητικὴν μόνον κριτικὴν, οὐχὶ σοφιστικὴν τινὰ συγκόλλησιν καὶ ἐναρμόνισιν ἀπόψεων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀλλὰ συνειδητὴν ἔρευναν ἢ μᾶλλον βίωσιν τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως ἀπαιτοῦν αἱ περιστάσεις. Εἰς μίαν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία χάνει ραγδαίως εἰς πλήρωμα, ἀπαιτεῖται

1. Πρβλ. R. S l e n c z k a, Ostkirche und Ökumene, Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1962, σ. 217 ἐξ., ἐνθα αἱ ἀναφερόμεναι διαφορίαι μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους ὀρθόδοξων θεολόγων ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα δογμάτων ἀποδεικνύουν, κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ σ., «die Schwierigkeit, vor der die Ostkirche in gleicher Weise bei der Bestimmung der Lehreinheit wie auch bei der Bestimmung der Lehrunterschiede steht» (σ. 232).

ἀπὸ τὴν θεολογίαν αὐτῆς νὰ αἰσθανθῆ τὴν σοβαρότητα τῶν κινδύνων καὶ νὰ ἐργασθῆ, — διότι «θεολογία» εἶναι καὶ ἐργασία!—, διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις θὰ προκύψῃ ἐκ τῆς «μεταφράσεως» τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἀληθείας εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου· τοιαύτη ὅμως «μετάφρασις» προϋποθέτει «συνάντησιν» μετὰ τοῦ γεγονότος τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, ἡ δὲ συνάντησις συνεπάγεται ἀποδοχὴν, βίωσιν αὐτοῦ.

Ἡ παροῦσα μελέτη δὲν προτίθεται νὰ σχοληθῆ περὶ τὰ ἐπὶ μέρους δόγματα, ἀλλὰ μόνον περὶ τὸ δόγμα ἐν γένει. Παρ' ὅλον ὅτι δὲν νοεῖται γενικὴ τις καὶ ἀφρημένη περὶ τοῦ δόγματος διδασκαλία, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ φιλοσοφικῆς τινος θεωρίας, ἐν τούτοις δύναται νὰ λεχθῶσι γενικά τινα περὶ τοῦ ἐν γένει δόγματος, ἅτινα ὅμως προϋποθέτουν πάντοτε τὰ ἐπὶ μέρους δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, διατελοῦντα ἐν ἀμέσῳ σχέσει καὶ συναφείᾳ πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ. Τὴν σχέσιν αὐτὴν τῶν καθ' ἕκαστα δογμάτων πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ δόγματος ἐν γένει δεόν νὰ ἔχωμεν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν πρὸ ὀφθαλμῶν, ἵνα μὴ περιπέσωμεν εἰς θεολογίαν «ἀνευ τοῦ Χριστοῦ».

Εἶναι εὐνόητον ὅτι πᾶσα ἀπαιτήσις ὅπως ἐκφρασθῆ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς ἡ ἐπίσημος περὶ τῶν δογμάτων θέσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἢ ὅπως περιληφθῆ εἰς τὰ περιωρισμένα πλαίσια τῆς παρούσης μελέτης σύνολος ἡ πατερικὴ διδασκαλία καὶ ἡ σύγχρονος ὀρθόδοξος θεολογικὴ βιβλιογραφία, θὰ ἐσήμαινεν οὐχὶ ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων. Ἐνταῦθα ἐπιχειρεῖται ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ δόγματος ἐκ τῆς οὐσίας μᾶλλον τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, χωρὶς ὅμως νὰ παραγνωρίζηται καὶ ἡ φωνὴ τῶν ἐπὶ μέρους θεολόγων.

Τί εἶναι τὸ δόγμα; Ποῖαι αἱ προϋποθέσεις καὶ αἱ ἀκολουθίαι αὐτοῦ; Ποῖα ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν ὑπερφυσικὴν ἀποκάλυψιν, τὰς πηγὰς αὐτῆς, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον; Ποῖον τὸ εἶδος τῆς γνώσεως, ἥτις προσπορίζεται δι' αὐτοῦ; Ποῖα ἡ σχέσις τοῦ δόγματος πρὸς τὸ θεολογούμενον; Περὶ τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ καὶ ἕτερα συναφῆ θάσχοληθῶμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις.

2. Τὸ Δόγμα καὶ ἡ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας.

Ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια κατὰ τοῦτο διαφέρει κυρίως πάσης ἐτέρας ἀληθείας: ὅτι εἶναι ὑποκείμενον, πρόσωπον². Δὲν εἶναι ἰδέα ἀνακαλυπτομένη οὔτε γνῶσις διὰ τοῦ νοῦ ἐρευνημένη καὶ ὑπ' αὐτοῦ προσοικειωμένη οὔτε ἀλήθεια, ἐμπνευθεῖσαι εἰς ἄτομά τινα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅστις «σὰρξ ἐγένετο» (Ἰω. 1,14). Οὕτω, λοιπόν, δεόν νὰ νοη-

2. Πρὸβλ. Ἰω. 14,6: «Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ»· Ἰω. 1,17: «Ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο».

ται ἡ ἀποκάλυψις! Ὡς ἀποκάλυψις τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ἄρα τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ· ἀλήθεια καὶ Θεὸς ἐνταῦθα ταυτίζονται. Κατὰ συνέπειαν δεόν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι, ἀναζητοῦντες τὴν ἀλήθειαν, ἀναζητοῦμεν κατ' οὐσίαν τὸν Θεόν, ἰστάμενοι πρὸ αὐτοῦ.

Τὸ δόγμα, «προϊόν» ὄν τῆς συναντήσεως μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς γνώσεως αὐτῆς, φέρει κατ' ἀνάγκην καὶ πάντα τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Τὸ δόγμα εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς τὴν ὑπερφυσικὴν ἀποκάλυψιν· ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως πηγάζει, ἐξ αὐτῆς τρέφεται καὶ ζῆ καὶ πρὸς αὐτήν, ὡς πρὸς ἔσχατον σκοπὸν, κατατείνει. Δὲν ὑπάρχει («δογματικὴ») ἀλήθεια, προερχομένη «ἐξῶθεν» τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Ὁ «κόσμος» δὲν δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀλήθειαν· διότι κεῖται («ἐν τῇ σκοτίᾳ») (Ἰω. 1,5). Ἐπομένως τὸ δόγμα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν καὶ σοφίαν· αὕτη οὔτε πηγὴ εἶναι αὐτοῦ οὔτε τὴν ἀθνητίαν του ἀρύεται ἀπ' αὐτῆς οὔτε κριτήριον δύναται νὰ εἶναι αὐτοῦ. Ἡ πηγὴ καὶ τὸ κριτήριον τοῦ δόγματος κεῖνται ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου, εἰς μίαν ἄλλην πραγματικότητα, ὑπερκειμένην τῆς παρούσης καὶ ποιητικῶς διάφορον αὐτῆς. Οὐδεμίαν ἀκόμη σχέσιν ἔχει τὸ δόγμα πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν. Τὸ δόγμα οὔτε προϊόν τῆς πείρας καὶ τῆς σοφίας τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν εἶναι, — ἡ ἱστορία συνεπῶς οὔτε ἡ πηγὴ οὔτε καὶ τὸ κριτήριον τοῦ δόγματος εἶναι—, οὔτε καὶ σχέσιν τινὰ πρὸς «δόγματα» ἐτέρων θρησκειῶν ἔχει. Καὶ ὑπάρχουν μὲν «κοινὰ» πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν θρησκευτικὰ δόγματα, οἷον τὸ τῆς πανσοφίας, ἀγαθότητος, παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ. κ.λ.π. «Τὰ δόγματα» ὅμως αὐτά, ἀρνούμενα ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως, οὐ μόνον δὲν εἶναι «ἀλήθειαι» σφύζουσαι, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον ἢ βαθυτέρα ἔκφρασις τῆς ἀμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου· τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ, νὰ καταλάβῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν Θεόν, ἄνευ τοῦ Θεοῦ. Ὡς τοιαῦτα δὲ εἶναι ἔκφρασις ἐγωϊσμοῦ· διότι ὁ ἄνθρωπος, δυνάμενος ἀφ' ἑαυτοῦ δῆθεν νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεόν, αἰσθάνεται ἑαυτὸν «τέλειον» ὡς ὁ Θεός, καὶ ἄρα δὲν ἔχει ἀνάγκην τοῦ Θεοῦ. Διὰ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας δὲν γνωρίζεται ὁ Θεός· καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ δὲν ὑπάρχει φυσικὴ ἀποκάλυψις. Οὔτε ἡ παντοδυναμία οὔτε ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύονται ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου. Διότι διὰ τῆς ἰδίας φύσεως καταλήγομεν εἰς τὴν ἀδυναμίαν καὶ εἰς τὴν ἀσοφίαν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας· διὰ τῆς ἰδίας φυσικῆς ὁδοῦ, δι' ἧς οἱ μὲν ἀνεκάλυψαν τὸν Θεόν, ἕτεροι τῶν φιλοσόφων κατέληξαν εἰς τὴν ἀθεΐαν. Τὴν φυσικὴν ἀποκάλυψιν, ἥτοι τὴν ἐν τῷ κόσμῳ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ, τότε μόνον γνωρίζομεν, ὅταν ἀφορμώμεθα ἐκ τῆς ὑπερφυσικῆς ἐν τῷ Χριστῷ ἀποκαλύψεως. Ἐν αὐτῇ γνωρίζομεν τὸ πρῶτον τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, «τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα» (Ρωμ. 4,17), διὰ νὰ ἀναχθῶμεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐν τῇ φύσει τοιαύτην. Ἐν Χριστῷ γνωρίζομεν πρῶ-

τίστως και την αγαθότητα του Θεού, σαρκωθέντος και παθόντος εξ αγάπης προς τον άνθρωπον, ως και την πανσοφίαν του, εκδηλουμένην εις τον τρόπον σωτηρίας του ανθρώπου. «Ωστε βεβαίως υπάρχει φυσική αποκάλυψις! Ἡ δημιουργία και πάντα τὰ ἐν αὐτῇ εἶναι του Θεου· τὸ φῶς «ἐν τῷ κόσμῳ ἦν» (Ἰω. 1,10). Ὁ κόσμος ὅμως ἀφ' ἑαυτοῦ δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεόν, ὡς ἐν τῇ ἀμαρτία ζῶν· «καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω» (Ἰω. 1,10). Γνωρίζουν τὸν Θεὸν ὅσοι προηγουμένως λαμβάνουν τὴν ἐξουσίαν πρὸς τοῦτο. Καὶ λαμβάνουν τοιαύτην ἐξουσίαν, ὅσοι πιστεύουν εἰς τὸ ὄνομα του Ἰησοῦ Χριστοῦ· «ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ· οἱ... ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν» (Ἰω. 1,12-13).

Τὸ δόγμα, λοιπόν, δὲν ἐπιδέχεται «συμπλήρωσιν» του περιεχομένου αὐτοῦ ἔξωθεν, ἐξ ἀνθρωπίνης πλευρᾶς· ὅστις ἀναμιγνύει «ξένα» στοιχεῖα πρὸς αὐτό, καταστρέφει αὐτὸ τελείως, κάμνων εἰδωλολατρεῖαν. Ἀπαγορεύεται εἰσέτι ἢ «συμπλήρωσις» αὐτοῦ και διὰ κηρυγματικούς σκοπούς. Δῆθεν, διότι ἀφ' ἑαυτοῦ δὲν ἐπαρκεῖ τοῦτο διὰ νὰ πείσῃ τὸν ἀκροατὴν ἢ διὰ νὰ καταστή τούτο πλεον ζωντανὸν και κατανοητόν! Ὅστις θεωρεῖ τὸ δόγμα ὡς ἀνεπαρκές, σημαίνει ὅτι δὲν κατενόησεν εἰσέτι αὐτό. Τὸ δόγμα εἶναι τελείως αὐτόνομον ἐξ ἀνθρωπίνης ἐπόψεως. Δὲν κρίνεται ὑπὸ του ἀνθρώπου, ἀλλὰ κρίνει τὸν ἀνθρωπον. Αὐτόνομον δὲν εἶναι μόνον ἐν τῇ σχέσει του πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν. Πᾶσα ἀλήθεια, ἣτις δὲν σχετίζεται ἀμέσως πρὸς τὴν ἐν Ἰησοῦ ἀποκάλυψιν, πᾶσα ἀλήθεια, ἣτις δὲν εἶναι χριστοκεντρική, ἦτοι δὲν ἔχει ὡς κέντρον, ἀφετηρίαν και σκοπὸν τὸν Χριστόν, και δι' αὐτοῦ τὸν τριαδικὸν Θεόν, δὲν εἶναι χριστιανικὴ ἀλήθεια και ἄρα οὐδὲ κἂν ἀλήθεια³.

Τὸ περιεχόμενον του δόγματος δὲν συμβιβάζεται ἐπίσης και μετὰ συλλογισμῶν, ἀφορμωμένων μὲν ἐκ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἐξικνουμένων δὲ πέραν και ἐκεῖθεν αὐτῆς⁴. Τὸ δόγμα οὐ μόνον ἀφορμάται ἐκ τῆς ἐν Χριστῷ

3. Πρβλ. K. B a r t h, Kirchliche Dogmatik, (ἐφεξῆς: KD), II, 1, Evangelischer Verlag AG., Zollikon 1958⁴, σ. 360: «Es gibt streng genommen keine der Christologie gegenüber selbständigen christlichen Themata und die Kirche muss es auch der Welt gegenüber vertreten: es gibt streng genommen überhaupt keine der Christologie gegenüber selbständigen Themata». Ὁμοίως και: E. B r u n n e r, Dogmatik, τ. II, Zwingli-Verlag, Zürich u. Stuttgart 1960², σ. 257· O. W e b e r, Grundlagen der Dogmatik, τ. I, Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins GmbH, Neukirchen-Vluyn 1964³, σ. 49: «das Kriterium des Dogmas (εἶναι) das Wort Gottes».

4. Δὲν ὑπάρχουν «σπätere Dogmen», τὰ ὁποῖα «nur die logische Konsequenz früherer sind (die zu ziehen-oder auch nicht zu ziehen...)» (H.-G. F r i t z s c h e, Lehrbuch der Dogmatik, I, Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1964, σ. 189). Περὶ τοιούτων δογμάτων ὁμιλεῖ συνήθως ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ ἐκκλησία· δι' αὐτὴν «jedes Dogma eröffnet die Perspektive auf eine Anzahl weiterer Dogmen als Konsequenzen» (αὐτόθι, σ. 188). Καὶ ὁ M. S c h m a u s ἀναγνωρίζει τὴν ὑπαρξίν τοιούτων δογμάτων εἰς

ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ διαμένει ἐν αὐτῇ, περιοριζόμενον ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτήν. Διὰ τοῦ δόγματος ζητοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν μόνον τὴν ἐν Χριστῷ ἀλήθειαν, ἥτοι τὸν Θεόν, καὶ οὐδὲν πλεόν. Οὐδεμίαν θέσιν, λοιπόν, ἔχουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν δόγματα, ἐξικνούμενα ἐκεῖθεν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀποκαλύψεως· δόγματα, ἀφορμώμενα μὲν ἐξ αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ περαιτέρω συλλογισμῶν καὶ φιλοσοφικῶν στοχασμῶν ἀπογειούμενα ἐκ τῆς πραγματικότητος αὐτῆς· δόγματα, συναγόμενα ὡς συνέπειαι καὶ ἀκολουθίαι ἐξ ἄλλων δογμάτων καὶ μὴ ἀντλούμενα ἀπ' εὐθείας καὶ ἀμέσως ἐκ τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας. Τοιαῦτα δόγματα, ὄντα προϊόντα σχολαστικῶν μεθόδων καὶ φιλοσοφικῶν ἐν τῇ θεολογίᾳ ὑπερβολῶν, ἐπινοηθέντα δὲ κυρίως ἐκ τῆς περιεργείας τοῦ ἀνθρώπου νὰ δώσῃ χριστιανικὴν ἀπάντησιν εἰς φιλοσοφικά τινα προβλήματα, μὴ («λύμενα») ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως (ὡς τὰ περὶ τοῦ τρόπου γενέσεως καὶ μεταδόσεως τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν κ.λ.π.), ἔβλαψαν πολλὰ τὴν δογματικὴν θεολογίαν· διότι ἀποδεικνύουν, ὅτι ἐκ μέρους τῶν ἐκπροσώπων τῆς δὲν κατωρθώθη νὰ γίνῃ τελειῶς συνειδητὴ ἡ ἀβυσσαλέα διαφορὰ, ἥτις χωρίζει τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴν τοιαύτην. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶναι φιλοσοφικὸν σύστημα διὰ νὰ ζητῇ νὰ λύσῃ τὸ περιβάλλον τὸν ἄνθρωπον μυστήριον περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου· τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος εἶναι ἐν καὶ συγκεκριμένον· ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἑσταυρωμένος καὶ ἀναστὰς (πρβλ. Α' Κορ. 1,23· 2,2· 15,14 ἐξ.). Εἰς αὐτὸ δέον νὰ ἀρκώμεθα καὶ νὰ περιοριζώμεθα· διότι εἶναι τόσον πλούσιον, ὥστε, ὁ θέλων νὰ γνωρίσῃ αὐτό, χάνεται κυριολεκτικῶς πρὸ τοῦ βᾶθους καὶ τῶν ἀπειρῶν πτυχῶν του. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, λοιπόν, τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως μένοτες, δυνάμεθα μόνον νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεόν· δὲν ἐπιτυγχάνομεν τοῦτο δι' αὐτῆς, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν γινώσκομεν τὸν Θεόν, καὶ ἂν «ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται» ἡμῖν (Γαλ. 1,6-10)!

Τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ δόγματος εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ἀλήθεια. Τὸ δόγμα οὐ μόνον ἀφορμᾶται καὶ διαμένει, ἀλλὰ καὶ κατατείνει πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν. Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δὲν ἐξυπηρετεῖ ἀτομικὰ καὶ κοινωνικὰ συμφέροντα καὶ ἐν γένει ἐνδοκοσμικοὺς σκοπούς· δὲν εἶναι σοφία, συμβάλλουσα εἰς τὴν ἐπίγειον εὐημερίαν καὶ εὐτυχίαν ἢ γνῶσις, πλουτίζουσα τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου. Πρώτιστος σκοπὸς τοῦ δόγματος εἶναι νὰ συνδέσῃ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὀδηγοῦν αὐτὸν ἐνώπιον αὐτοῦ. Τὸ περιεχόμενον, λοιπόν, τοῦ δόγματος δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν γνῶσις τις τοῦ Θεοῦ ἐν νοητικῇ ἐννοίᾳ, ἀλλὰ κυρίως γνωριμία μετ' αὐτοῦ, καὶ ἄρα μεταθέσις τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἐκ τῆς μιᾶς καταστάσεως εἰς ἄλλην. Διὰ τῆς προσοικειώσεως τοῦ δόγματος δὲν πλουτίζομεν τὰς περὶ Θεοῦ γνῶσεις μας, — βε-

τὸν Ῥωμαιοκαθολικισμὸν· πρβλ. Katholische Dogmatik, τ. I, Max Hueber-Verlag, München 1960^a, σ. 101.

βαίως και αυτό συμβαίνει μέχρι βαθμοῦ τινος—, ἀλλὰ προδήλως μεταβάλλομεν στάσιν ἔναντι αὐτοῦ, καθιστάμενοι, ἀπὸ τέκνα ὀργῆς, τέκνα τῆς θείας χάριτος. Ὡστε τέλος και σκοπὸς τοῦ δόγματος εἶναι ὁ Θεός, ὅστις εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἐπειδὴ μὲν δι' αὐτοῦ γνωρίζομεν τὸν Θεόν, τὸ δόγμα καθ' αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ μέσον πρὸς γνῶσιν τῆς ἀληθείας⁵. Ἐπειδὴ ὅμως μόνον δι' αὐτοῦ γνωρίζομεν τὴν ἀλήθειαν, ἡ δὲ τοιαύτη γνῶσις εἶναι ὄντως γνῶσις τοῦ Θεοῦ, τὸ δόγμα εἶναι τὸ ἴδιον ἀλήθεια⁶. Οὕτω και διὰ τὸ δόγμα ἐν σχέσει πρὸς τὸν Θεὸν ἰσχύει τὸ γραφικόν: «ἐξ αὐτοῦ και δι' αὐτοῦ και εἰς αὐτὸν τὰ πάντα» (Ῥωμ. 11, 36)⁷.

Μετὰ τὴν διαχάραξιν τῶν ὁρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων κινεῖται τὸ δόγμα, δυνάμεθα νὰ ἀναζητήσωμεν και ἐτέρας σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν.

Ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις εἶναι ἐν ἡ μᾶλλον τὸ μυστήριον. Ὁ κόσμος δὲν ἔχει «μυστήρια»· ἔχει μόνον εἰσέτι «ἀνεξιχνίαστα», ἀνερευνητοὺς ὄψεις. Ἄπασα ὅμως ἡ πραγματικότης αὐτοῦ δύναται νὰ ἐρευνηθῆ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ μόνον ἀδύνατον νὰ ἐρευνηθῆ εἶναι ὁ Θεός· διότι εἶναι ἄλλη, διάφορος πραγματικότης. Διὸ και οὗτος ἀποτελεῖ τὸ μόνον, τὸ πραγματικὸν μυστήριον. Ὅμως ὁ Θεός, ὡς κύριος τοῦ κόσμου, φανεροῦται και ἄρα ἀφίεται νὰ γνωσθῆ και νὰ ἐρευνηθῆ, ἐκεῖ ὅπου αὐτὸς θέλει.

5. Πρβλ. K. Barth, KD, I, 1, Zollikon-Zürich 1955', σ. 283: «Das Dogma... ist nicht Offenbarungswahrheit, sondern es ist zu der Offenbarungswahrheit hin».

6. «In dieser Welt, und selbst in der christlich-religiösen Welt, letztlich keine Erkenntnis der Wahrheit gibt ohne das Dogma» (H. Schlier, Kerygma und Sophia, zur neustamentlichen Grundlegung des Dogmas, εἰς: Die Zeit der Kirche, Herder-Verlag, Freiburg-Basel-Wien 1966', σ. 232).

7. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ αἱ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς Χριστοῦ διδασκαλίαι, οἷον περὶ ἁμαρτίας, ἐλευθερίας, ψυχῆς και σώματος κλπ. δὲν εἶναι δόγματα, διότι οὔτε πηγάζουν ἐκ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως οὔτε και καταλήγουν εἰς αὐτήν, ἀλλὰ μόνον φτίζονται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας αὐτῆς. Ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις ἀποκαλύπτει μόνον τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου· ὡς κατάστασις ὅμως καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια. Αἱ χριστιανικαὶ ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας περιέχουν τὰ δόγματα, οὐδέποτε καταργοῦνται· οὔτε και μετὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου. Ἡ παροῦσα ὅμως κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου κάποτε θὰ ἐκλείψῃ· ἡ ἁμαρτία ἤδη κατηργήθη ἐσχατολογικῶς διὰ τοῦ πάθους και τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ὁρθῶς, λοιπόν, και ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία οὐδὲν ἀνθρώπολογικὸν δόγμα ἐδογματίσει· τὴν περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίαν εἶδε πάντοτε ὑπὸ τὸ φῶς τῆς χριστολογίας. Καὶ ἐν τῇ Δ' Οἰκουμ. συνόδῳ, ὅταν ἀποφαίνηται αὕτη ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι «ἐκ ψυχῆς λογικῆς και σώματος» (πρβλ. Ἰω. Καρμύρη, Τὰ Δογματικὰ και Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τ. I, Ἀθήνα 1960², σ. 175), οὐδεμίαν περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίαν προτίθεται νὰ ἐκφέρῃ· ἀπλῶς κατοχυροῖ τὸ πραγματικὸν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι δηλαδὴ οὗτος εἶναι «τέλειος... ἐν ἀνθρωπότητι» (αὐτόθι). Πρβλ. και: G. Glogou, Christliches Dogma (II), εἰς: Die Religion in Geschichte und Gegenwart (RGG), τ. II, J.C.B. Mohr (P. Siebeck), Tübingen 1958, σ. 224.

Ἦθέλησε δὲ νὰ φανερωθῆ εἰς τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον· ἄρα μόνον εἰς αὐτὸν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεόν⁸. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσις μας δὲν εἶναι τελεία· διότι ὁ Θεὸς δὲν φανεροῦται ἡμῖν ἀμέσως, ἀλλὰ μέσω τινός, τοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ. Φανεροῦται δὲ ἡμῖν οὕτως ὁ Θεός, οὐχὶ διότι δὲν θέλει νὰ φανερωθῆ ἄλλως πως καὶ ἀμέσως, ὡς ὁ ἴδιος εἶναι, ἀλλὰ διότι δὲν δύναται νὰ φανερωθῆ ἡμῖν ἄλλως καὶ διότι ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν αὐτὸν κατ' ἄλλον τρόπον. Δὲν δύναται νὰ φανερωθῆ ἡμῖν ἄλλως πως, διότι εἶναι ἐτέρα πραγματικότης, μὴ δυναμένη νὰ μεταβληθῆ εἰς τὴν ἡμετέραν, χωρὶς νὰ ἀλλοιωθῆ καὶ νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ὅ,τι εἶναι· ἐπομένως μόνον διὰ τῆς ἡμετέρας πραγματικότητος δύναται νὰ γνωσθῆ εἰς ἡμᾶς. Αὐτὸ τὸ «διὰ» ὅμως σημαίνει ὅτι δὲν ἀποκαλύπτεται ἡμῖν, οἷος εἶναι, ἀλλὰ διὰ μέσου τῆς ἰδικῆς μας κοσμικῆς πραγματικότητος· ἄρα ὁ ἴδιος παραμένει εἰς τὸ μυστήριον καὶ συνεπῶς ἄγνωστος ἡμῖν. Ἐξ ἄλλου δὲν δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ γνωρίσωμεν ἄλλως πως τὸν Θεόν, διότι αἱ δυνάμεις ἡμῶν μόνον τὴν κοσμικὴν πραγματικότητα δύναται νὰ προσοικειωθῶσιν. Ἐπομένως μόνον δι' αὐτῆς «ἔδει» νὰποκαλυφθῆ ὁ Θεός, διὰ νὰ γνωσθῆ ὑφ' ἡμῶν⁹.

Τὸ δόγμα ἐπιχειρεῖ νὰ συλλάβῃ τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθεῖσαν ἀλήθειαν, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν προσιτὴν εἰς ἡμᾶς. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ ἀποκάλυψις εἶναι μυστήριον, εἶναι εὐνόητον ὅτι καὶ τὸ δόγμα φέρει τὸν χαρακτῆρα τοῦ μυστηρίου. Δι' αὐτοῦ δὲν γνωρίζομεν τὸν Θεὸν ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως· δὲν γνωρίζομεν τὸ Θεόν, ὡς αὐτὸς γνωρίζει ἡμᾶς, ἀλλ' «ἐκ μέρους», «δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι», «ὡς ἀνήπια»· δὲν βλέπομεν αὐτὸν «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» ἀλλ' ἐν πίστει (Α' Κορ. 13). Πίστις ὅμως δὲν εἶναι γνῶσις καὶ ἄρα δι' αὐτῆς ἰστάμεθα τόσον μακρὰν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅσον καὶ ἐγγύς. Διὰ τοῦ δόγματος, λοιπόν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαιτῶμεν τελείαν καὶ ἄμεσον γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον ἀτελεῖ καὶ ἔμμεσον· ἀντιθέτως περιπίπτομεν εἰς τὴν ἀρεσίαν «τῶν Μασσαλιανῶν λεγόντων, ὡς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἐν μετοχῇ καθίστανται οἱ παρ' ἐκείνοις κεκαθαρμένοι»¹⁰.

Καίτοι ὅμως ἡ τοιαύτη τοῦ Θεοῦ γνῶσις εἶναι ἀτελής, ἐν τούτοις εἶναι ἀληθῆς καὶ πραγματικῆ. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὄντως ἀπεκαλύφθη εἰς

8. Ἦ ἐν Χριστῷ «Offenbarung» εἶναι «abgeschlossen». «Es wird nichts Neues mehr gesagt, nicht... weil alles gesagt, ja alles gegeben ist im Sohn der Liebe» (K. R a h n e r, Zur Frage der Dogmenentwicklung, εἰς: Schriften zur Theologie, τ. I, Benziger-Verlag, Einsiedeln-Zürich-Köln 1964⁷, σ. 60).

9. Πρβλ. Ἐξ. 33,11-23 ἔθνα ἐν τῷ διεξαγομένῳ διαλόγῳ μεταξὺ Θεοῦ καὶ Μωυσέως λέγονται καὶ τὰ ἐξῆς: «ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν» (18)· «καὶ εἶπεν (ὁ Κύριος)· οὐ δυνήσῃ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γάρ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται» (20)· καὶ κατωτέρω (23): «...ἴψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθῆσεται σοι».

10. Πρβλ. Ἰω. Κ α ρ μ ἰ ρ η, ἀν. μν. ἔργ., σ. 400.

τὸν κόσμον. Ἡ ἐνσάρκωσις αὐτοῦ δὲν εἶναι μία δοκητικὴ ἐκφάνσις, δὲν εἶναι θεοφανία, ἀλλ' ἱστορικὸν γεγονός, λαβὸν χώραν ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Παρ' ὄλον, λοιπόν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι «ὁ μόνος ἔχων ἀθανασία, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται» (Α' Τιμ. 6,16), δύναται περὶ αὐτοῦ νὰ λέγῃ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης: «ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐώρακάμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς» (Α' Ἰω. 1,1). Διὰ τῆς ἀποκαλύψεως ἐφανερώθη ὁλος ὁ Θεός· ὁλος ὁ Θεός, ζῶν καὶ ὑπάρχων ὡς Πατὴρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα· καὶ ἄρα οὐχὶ μέρος αὐτοῦ, τοῦ λοιποῦ παραμείναντος εἰς τὸ μυστήριον. Φανέρωσις μόνον μέρους τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ θὰ ἐσήμαινεν οὐχὶ πραγματικὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ¹¹. Διὰ τοῦ δόγματος ἀποκτῶμεν πραγματικὴν καὶ ἀντικειμενικὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν. Τὸ δόγμα δὲν εἶναι προσωπικὸν βίωμα, προῖον τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς σοφίας· τὸ δόγμα προσπορίζει ἡμῖν ἀντικειμενικὴν γνῶσιν ἀντικειμενικῆς ἀληθείας¹². Ὡς τοιοῦτον δὲ οὐδέποτε δύναται νὰ καταστῇ κατοχὴ ἡμῶν· διότι δὲν εἴμεθα κύριοι αὐτοῦ, ἀφοῦ αὐτὸ κεῖται ἐκτὸς ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν αὐτό, ἀν εἶναι ὀρθὸν ἢ ὄχι· δυνάμεθα μόνον ν' ἀποδεχθῶμεν ἢ ν' ἀπορρίψωμεν αὐτό. Τὸ πραγματικὸν χριστιανικὸν δόγμα παρέχει ἡμῖν ἀληθῆ γνῶσιν περὶ ὄλου τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ· καὶ κατὰ τοῦτο ἀκριβῶς διακρίνεται τοῦ αἰρετικοῦ καὶ πεπλανημένου, ὅπερ παρέχει ἡμῖν ψευδῆ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ὡστε, λοιπόν, ἡ περὶ Θεοῦ διὰ τοῦ δόγματος ἰδιοποιουμένη γνῶσις εἶναι ἀληθής· πλὴν μόνον τοιαύτης φύσεως, οἷαν θὰ ἠδύνατο ἡ ἡμετέρα δεδημιουργημένη φύσις νὰ προσοικειωθῇ. Ἡ πίστις, καίτοι ἔμμεσος γνῶσις, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον τι τῆς γνώσεως. Ἡ γνῶσις δὲν εἶναι ὑψηλότερα τῆς πίστεως βαθμῆς· εἶναι μόνον ἀμεσώτερα σχέσις. Ἐν τούτοις ὅμως καὶ διὰ τῆς πίστεως ὁ χριστιανὸς δὲν ἔχει μικροτέραν βεβαιότητα περὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν. Μετὰ τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν ἦλθε πλέον «τὸ ἔσχατον» ἀμετακλήτως, παρ' ὄλον ὅτι χρονίζει ἐπὶ τι. Καὶ ὁ πιστός, ὡς καὶ οἱ κοιμηθέντες καὶ ἐν Χριστῷ τελειωθέντες, δύναται καὶ ζῶν ἔτι ἐνταῦθα νὰ λέγῃ: «ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ»

11. Ἀποκάλυψις μέρους μόνον τοῦ Θεοῦ οὐδεμίαν πραγματικὴν γνῶσιν αὐτοῦ θὰ προσήνεγκεν εἰς ἡμᾶς· «wir erkennen Gott selber und also ganz oder wir erkennen ihn gar nicht» (K. Barth, KD, II, 1, σ. 56).

12. «Die Dogmen Kommen... nicht aus den Abgründen des menschlichen Unterbewusstseins, des Fühlens und Erlebens hervor und haben ihre Heimat nicht in den Tiefen des menschlichen Erkennens» (M. Schmaus, ἀν. μν. ἐργ., σ. 74). Καὶ κατὰ τὸν G. Gloege (ἀν. μν. ἐργ., σ. 224): «Gottes Wahrheit will... «objektiv» gewusst und, in Sätzen der Lehre ausdrücklich überliefert werden».

(Γαλ. 2, 20). Ὁ πιστὸς «οὐκ ἔχει ὧδε μένουσαν πόλιν» (Ἐβρ. 13,14)· εἶναι ἤδη «οὐρανοῦ πολίτης»¹³. Ὡστε ἡ διὰ τοῦ δόγματος μεταδιδόμενη περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσις εἶναι ἀληθής, διὸ καὶ ἡ ἐν Χριστῷ πίστις εἰς τὸν Θεὸν εἶναι πραγματική.

Διὰ τὴν ἐπιτευχθῆ ἕμῶς τοιαύτη ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ γνῶσις δέον ἢ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ δόγμα καθ' ἑαυτὸ νὰ εἶναι ὀρθή. Τότε δὲ μόνον ἢ πρὸς τὸ δόγμα σχέσις εἶναι ὀρθή, ὅταν δι' αὐτοῦ ὁμιλῇ ἡμῖν ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Τὸ περιεχόμενον τοῦ δόγματος εἶναι θεία ἀλήθεια· αὕτη δὲ δὲν γινώσκεται καὶ δὲν κτᾶται διὰ προσωπικῆς προσπαθείας καὶ μελέτης. Ἡ ἀλήθεια γινώσκεται μόνον διὰ τῆς ἀληθείας. Διὰ τοῦ δόγματος, λοιπόν, φανεροῦται ἡμῖν ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ Θεός. Ὡς διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἐφανερώθη ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον, οὕτω καὶ νῦν ὁ αὐτὸς Θεός, βάσει τῆς ἀποκαλύψεως, ὁμιλεῖ κεχωρισμένως εἰς ἕνα ἕκαστον ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ. Τότε, λοιπόν, σχετιζόμεθα ὀρθῶς πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὅταν αἰσθανώμεθα νὰ ὁμιλῇ ἡμῖν διὰ τοῦ δόγματος ὁ ἴδιος ὁ Θεός· διότι τότε μόνον ἐξασφαλίζονται «οἱ ὅροι» τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ συναντήσεως. Ὁ Θεὸς μὲν ἔρχεται εἰς τὸ «δίκαιον» αὐτοῦ, ὃν καὶ μένων κύριος ἡμῶν, ἡμεῖς δέ, λαμβάνοντες τὴν πρέπουσαν στάσιν τῆς ταπεινώσεως ἔναντι αὐτοῦ, διατελοῦμεν ἐν «ὑπακοῇ πίστεως» (Ῥωμ. 1,5). Ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸ δόγμα πηγάζουν ἀκολουθίαι τινές. Ἐν πρώτοις δὲν ἐγχεῖται εἰς τὴν ἰδικὴν μας δύναμιν καὶ σοφίαν νὰ γνωρίσωμεν, ἔστω καὶ διὰ τοῦ δόγματος, τὸν Θεόν· ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἶναι πάντοτε χάρις ἐξ ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς. Δι' ἡμᾶς ἰσχύει πάντοτε μόνον τὸ γραφικόν: «χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν» (Ἰω. 15,5). Συνεπῶς καὶ ἡ βεβαιότης διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας δὲν εἶναι ὑποκειμενική, ἀλλ' ἀντικειμενική. Μόνον ὁ Θεὸς ἐγγυᾶται ἡμῖν ἀσφάλειαν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν· διότι μόνον αὐτὸς εἶναι «πιστὸς» ἔναντι ἡμῶν (Α' Κορ. 1,9· 10,13). Ἐκ μέρους ἡμῶν ὑπάρχει διαρκῆς ἀβεβαιότης, διότι ζῶμεν εἰς διαρκῆ ἀ-πίστιαν ἔναντι αὐτοῦ, ἀθετοῦντες τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν. Εἶναι φανερόν· ὅτι ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, ἐξ ὑποκειμενικῆς ἐπόψεως θεωρουμένη, εἶναι ἐν τὸλμημα. Ὁ ἄνθρωπος συνήθως πρῶτον πείθεται διὰ τι καὶ εἶτα ἀκολουθεῖ. Ἐνταῦθα συμβαίνει τὸ ἀντίστροφον: ὅστις θέλει νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεὸν πρέπει προηγουμένως νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόν¹⁴. Διὰ τὴν πίστιν ἰσχύει: ἐνῷ πίπτω εἰς τὸ «κενόν» ἐξασφαλίζομαι, καὶ ἐνῷ δίδω ἑμαυτόν, θυσιαζόμενος, τότε τὸ πρῶτον κερδίζω αὐτόν¹⁵. Ἐν τούτοις ἡ τὸλμη

13. Κ λ ἡ μ ε ν τ ο ς Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ έ ω ς, Προτρεπτικὸς 10. Εἰς: Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων, τ. 7, σ. 64. Καὶ κατωτέρω: «οὐρανὸν περιπολεῖν» (αὐτόθι) καί: «οὐρανὸς μὲν σοὶ ἡ πατρίς» (σ. 71).

14. Πρβλ. Ἰω. 1,47: «Ἐρχου καὶ ἴδε». Καὶ τό: «γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος». Ὁ Κύριος ὡς πρῶτον «ὄρον» ἀπῆγει νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι (πρβλ. Ματθ. 4,19· Μάρκ. 1,17· 8,34· Λουκ. 9,23· Ἰω. 21,19).

15. Πρβλ. Ματθ. 16,25: «Ὅς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν· ὅς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ, εὕρησει αὐτήν».

αὐτῆ τῆς πίστεως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν «ἀπόπειραν» ἐνὸς συνήθους τολμητίου ἢ τυχοδιώκτου. Ὁ τοιοῦτος, τολμῶν, ζητεῖ νὰ ἐπιτύχῃ «τι» δι' ἑαυτόν· ἀντιθέτως ἡ τόλμη τῆς πίστεως ἔχει τὸ στοιχεῖον τῆς τελείας ἀπαπαρήσεως, τῆς τελείας θυσίας τοῦ «ἐγώ». Ἐπίσης ἡ τόλμη τῆς ὁμολογίας δὲν εἶναι μία ὑποκειμενικὴ αὐταπάτη· διότι στηρίζεται εἰς ἀντικειμενικὸν γεγονός, ἦτοι τὴν ἱστορικὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν. Ὡστε, ὅ,τι ἐναπομένει δι' ἡμᾶς, εἶναι νὰ κατεργαζώμεθα «μετὰ φόβου καὶ τρόμου» τὴν σωτηρίαν ἡμῶν (Φιλ. 2,12). Ἐκ μέρους ἡμῶν οὐδεμία βεβαιότης γνώσεως ὑφίσταται καὶ συνεπῶς οὐδὲ «καύχσις»· συνεπῶς «ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω» (Α' Κορ. 1,31). Διότι ἡ διὰ τοῦ δόγματος προσκτωμένη γνώσις δὲν εἶναι γνώσις «τινος» καὶ ἄρα κατοχὴ αὐτοῦ, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἔρευναν, ἀλλὰ γνώσις τοῦ Θεοῦ, ὄντος κυρίου ἡμῶν· καὶ ἄρα ἡ γνώσις αὐτοῦ συμπίπτει πρὸς τὴν ἐξάρτησιν ἐξ αὐτοῦ. Τέλος τὸ δόγμα δὲν εἶναι αὐτοσκοπός. Ὅ,τι ἐπιδιώκει τὸ δόγμα εἶναι νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἄρα πέραν καὶ ἐκτὸς ἑαυτοῦ. Ἐπιζητεῖ νὰ συνδέσῃ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐμφυτεύσῃ εἰς αὐτόν τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν. Συνεπῶς τὸ δόγμα καθ' ἑαυτό δὲν ἔχει ἀνάγκην διαφυλάξεως καὶ προστασίας· διότι δὲν εἶναι «θησαυρός» πρὸς χρῆσιν κατὰ βούλησιν. Τὸ δόγμα εἶναι ζῶσα πραγματικότης, διότι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δὲν εἶναι μία ἀίδιος καὶ ἀκίνητος ἰδέα, ἀλλ' ὁ Θεός, ἡ μόνη ζῶσα ἀλήθεια· καὶ ὡς τοιοῦτον ἐγείρει ἀπαιτήσεις. Μόνον δὲ ἐφ' ὅσον ἐκ μέρους ἀνθρώπου ὑπάρχει ἀντίστοιχος ἀνταπόκρισις, τηρεῖται ἡ δέουσα καὶ ὀρθὴ πρὸς αὐτὸ σχέσις· μόνον ἐφ' ὅσον ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἐκπληροῦται ὁ ὑπὸ τοῦ δόγματος τιθέμενος σκοπός, ἦτοι ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ «φρουρῶν» τῆς ἀληθείας¹⁶. Τότε δὲ καὶ μόνον τὸ δόγμα καθίσταται αὐτοαξία, διότι δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ, οὐδέποτε δὲ ἐκτὸς αὐτοῦ, γνωρίζομεν τὴν ἀλήθειαν. Διότι τὸ δόγμα δὲν εἶναι αὐτοαξία διὰ τὸν κόσμον· εἶναι ἀπόλυτος ἀξία μόνον διὰ τὸν πιστεύοντα. Ἡ πίστις ὅμως εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ τοῦ δόγματος· ἐν τούτοις ὅμως διὰ τοῦ δόγματος!

Μέχρι τοῦδε κατέστη φανερόν ὅτι μόνον διὰ τοῦ δόγματος εἶναι δυνατὴ ἡ γνώσις τῆς ἀληθείας. Ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἔργον ἰδικόν μας, ἐπιτελούμενον ὑφ' ἡμῶν κατὰ βούλησιν· εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Θεός, πρὸς γνώσιν αὐτοῦ, θέτει «διαβάσεις» τινάς, διὰ τῶν ὁποίων ὑποχρεωτικῶς δεόν νὰ διέλθωμεν· τοιαύτη «διάβασις» εἶναι καὶ τὸ δόγμα. Ἐπίσης ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐγένετο συχνάκις λόγος περὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας, ἥτις ἐπιτυγ-

16. Ηροβλ. R. Bultmann, Gnade und Freiheit, εἰς: *Glauben und Verstehen*, τ. II, J.C.B. Mohr (P. Siebeck), Tübingen 1952, σ. 154: «das echte Verständnis des Glaubens wurde und wird in der Kirche oft dadurch verdunkelt, dass er als das Fürwahrhalten solcher Dogmen gilt». Ὁμοίως καὶ: O. Weber, ἀν. μν. ἔργ., τ. I, σ. 41: «Die Kirche war die «Tradition», indem sie nicht in ihr erstarrt».

χάνεται διὰ τοῦ δόγματος· δὲν ἐγένετο ἡμῶς λόγος εἰδικὸς περὶ τοῦ εἴδους τῆς τοιαύτης γνώσεως· περὶ τὸ θέμα αὐτὸ ἀσχολούμεθα ἐν συνεχείᾳ.

Ἡ λέξις «γνώσις» ἔχει ποικίλον περιεχόμενον· «γνώσεις» ἔχει καὶ ἀποκτᾶ ὁ φυσικὸς ἐπιστήμων διὰ τῆς ἐρεύνης τοῦ ἀψύχου καὶ ἀλόγου κόσμου, «γνώσεις» ἔχει ὁ ψυχολόγος, ὅστις ἐρευνᾷ τὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, «γνώσιν» ἔχει ἡ μήτηρ τοῦ τέκνου της καὶ ὁ φίλος τοῦ φίλου του. Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδη τῆς γνώσεως εἶναι ὅμοια, διότι εἶναι γνώσεις περὶ «τινος»· εἶναι ἡμῶς συνάμα τελείως διάφορα εἰς περιεχόμενον, διότι διάφορος εἶναι ἐκάστοτε ἡ μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου σχέσις. Εἰς τὴν περιπτώσιν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἢ ἀπόκτησις γνώσεων ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τοῦ ἐρευνητοῦ ὑποκειμένου· τὸ ὑποκείμενον φέρεται κατὰ τὴν ἐρευναν ὡς «κύριος», τὸ δὲ ἐρευνώμενον ἀντικείμενον οὐδόλως συμμετέχει· ἀπλῶς μόνον ἐρευνᾶται. Καὶ εἶναι μὲν εἰς θέσιν ἢ θετικῆ ἐπιστήμῃ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς ἐρεύνης νὰ δώσῃ αὐθεντικὰς γνώσεις περὶ τῶν πραγμάτων· ἀλλ' αἱ γνώσεις αὐταὶ σχετίζονται πρὸς ὠρισμένας μόνον ὄψεις αὐτῶν. Καθολικῆν θεώρησιν ἡμῶς αὐτῶν δὲν δύναται νὰ κάμῃ. Δύναται π.χ. νὰ εἴπῃ, ποῖα εἶναι τὰ συστατικὰ ἐνὸς δένδρου καὶ ποῖοι οἱ διέποντες τὰς λειτουργίας αὐτοῦ νόμοι. Δὲν δύναται ἡμῶς νὰ εἴπῃ, ποῖον εἶναι τὸ νόημα τοῦ δένδρου· ποῖα εἶναι ἡ θέσις αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ποῖα ἢ σχέσις του πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς αὐτοῦ. Ἄνευ τῶν «ὄψεων» αὐτῶν δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸ δένδρον. Ἡ θετικῆ ἐπιστήμῃ προσάγει ἡμῖν αὐθεντικὴν μὲν, ἀλλὰ μερικὴν μόνον γνῶσιν τῶν πραγμάτων· δὲν δύναται ἡμῶς νὰ διεκδικῆ δι' ἑαυτὴν τὸ μονοπώλιον γνώσεως τοῦ κόσμου.

Τὸ δένδρον «γνωρίζομεν» οὐ μόνον, ὅταν ἀναλύωμεν αὐτό, ἀλλὰ πρωτίστως, ὅταν ἀφήνωμεν νὰ «ὀμιλήσῃ» αὐτὸ εἰς ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ προθυμώμεθα νὰ «ἀκούσωμεν» ἢ μᾶλλον νὰ κατανοήσωμεν αὐτό! Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ εἰσερχόμεθα εἰς τὸ ἕτερον εἶδος τῆς γνώσεως.

Ἐλέχθη ὅτι τὸ πραγματικὸν ἀντι-κείμενον εἶναι οὐχὶ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ κυρίως ὁ ἄνθρωπος¹⁷. διότι τὸ «ἐγὼ» τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀφίεται εὐκόλως νὰ γνωσθῆ, ἀλλ' ἀντί-κείται εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν ἐξωθεν «εἰσβολῆς». Ὅσον τὸ «ἐγὼ» βιάζεται, τόσον «καμουφλάρεται», δὲν ἀφίνει νὰ δειχθῆ ὁ πραγματικὸς «ἐαυτός» του. Πότε δύναται νὰ γνωσθῆ; Ὅταν ὁ ἐρευνητὴς αὐτὸ δὲν φέρηται ὡς «κύριος» πρὸς αὐτό, ἀλλ' ὡς ὑπο-κείμενον. Τότε ἡ «ἐρευνα» καὶ ἄρα καὶ ἡ γνῶσις προσλαμβάνουν τὸν χαρακτῆρα νέας σχέσεως με-

17. «Ein Objekt, ein wirkliches Objekt, wird mir nämlich nur da gegeben, wo mir ein auf mich wirkendes Wesen gegeben wird, wo meine Selbständigkeit... in der Tätigkeit eines anderen Wesens ihre Grenze-Widerstand findet. Der Begriff des Objekts ist ursprünglich gar nichts Anderes als der Begriff eines anderen Ich... daher ist der Begriff des Objekts überhaupt vermittelt durch den Begriff des Du, des gegenständlichen Ich» (L. Feuerbach, Philosophie der Zukunft 1843, § 32, ληφθὲν ἐκ K. Barth, KD, I, 2, Zollikon-Zürich 1960⁶, σ. 46).

τάξιν ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου: τῆς συναντήσεως¹⁸. Εἰς τὴν συνάντησιν αὐτὴν τὸ μὲν ἀντικείμενον δὲν εἶναι μόνον τὸ «ἐρευνώμενον», ἀλλ' ἅμα καὶ τὸ γινῶσκον· γινώσκει τὸ ἐναντι αὐτοῦ καὶ ἑαυτὸ ἅμα. Διότι καθίσταται «δεξι-κόν»: οὐ μόνον δίδει, ἀλλὰ καὶ λαμβάνει. Καὶ ὡς δίδον μὲν εἰς τὸ ἕτερον γνωρίζεται· ὡς λαμβάνον δὲ παρὰ τοῦ ἑτέρου πλουτίζεται, οὕτως ὥστε γνωρίζει ἑαυτὸ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ὑποκείμενον. Τὸ ὑποκείμενον μόνον δὲται διδῆ ὡς ὑπο-κείμενον εἰς τὸ ἐναντι αὐτοῦ, εἰς τὸ ἀντικείμενον, δύναται νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ. Τότε ἅμωσ παύει νὰ εἶναι ὑποκείμενον, καθιστάμενον ἅμα ἀντικείμενον γνώσεως. Εἰς τὴν «συνάντησιν» ἐκλείπει ἡ σχέσις: «ὑποκείμενον — ἀντικείμενον», μεταβαλλομένη εἰς σχέσιν «ἐγὼ-σύ». Διότι εἰς τὴν σχέσιν αὐτὴν τὰ συμμετέχοντα πρόσωπα δίδονται ἀμοιβαίως ἐν ὅλη τῇ ὑπάρξει των, μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων αὐτῶν, ἡ σχέσις αὐτὴ ἀνομάσθη ὑπαρξιακῆ¹⁹. Ἄλλ' οὐχὶ οἰαδῆποτε συνάντησις προσώπων εἶναι ὑπαρξιακῆ· ὑπαρξιακὴ συνάντησις εἶναι ἐκείνη, καθ' ἣν δύο πρόσωπα ἀμοιβαίως δίδονται καὶ δὴ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ δύναται τὸ ἐν νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τοῦ ἄλλου, χωρὶς ἅμα νὰ δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὸν λόγον αὐτόν, τὸ «διατί»²⁰.

Ἄν θὰ ἠθέλομεν νὰ μεταφέρωμεν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς «γνώσεως» εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν σχέσιν μας καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν θὰ διετρέχομεν ἓνα μεγάλον κίνδυνον: τὰς διανθρωπίνας σχέσεις μας νὰ καταστήσωμεν σχέσεις πρὸς τὸν Θεόν. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν, ὅτι ἀφορμώμεθα ἐκ τῶν «ἀνθρωπίνων» διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεόν καὶ τοῦτο πάλιν ὅτι κάμνομεν οὐχὶ θεολογίαν, ἀλλ' ἀνθρωπολογίαν. Ἡ μομφὴ αὐτὴ ἐρρίφθη πρὸς ὅλους σχεδὸν τοὺς θιασώτας «τοῦ ὑπαρξισμού» εἰς τὴν θεολογίαν²¹. Διὰ τὴν θεολογίαν ὑπάρχει εἰς μόνον δρόμος: ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις. Ἐξ αὐτῆς μόνον πρέπει νὰ ἀντλήσωμεν τὸ εἶδος τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ γνώσεως. Πῶς φανεροῦται εἰς αὐτὴν ὁ Θεός; Τίνι τρόπῳ θέλει

18. «Die existentielle Interpretation ist der Versuch einer Auslegung, die die starre Polarität von Objekt und Subjekt brechen soll... Sie entnimmt ihre Begrifflichkeit der Philosophie Martin Heideggers, die sich «mit allem, was sie sagt, gegen dieses Subjekt-Objekt-Denken wendet» (O. Weber, ἀν. μν. ἐργ., τ. I, σ. 371).

19. «Existentiell» wird mir ein Widerfahrnis einzig darin, dass ich ihm weder faktisch noch reflektierend ausweichen kann» (O. Weber, ἀν. μν. ἐργ., τ. II, Neukirchener Verlag, Neukirchen-Moers 1962, σ. 417). Πρβλ. ὁμοίως καὶ: R. Bultmann εἰς: *Ἐπίστευσις καὶ Ἔννοιαι*, τ. II, σ. 241-235: «Das Problem der Hermeneutik».

20. Πρβλ. σημ. 19.

21. O. O. Weber (ἀν. μν. ἐργ., τ. I, σ. 383) λέγει περὶ τοῦ R. Bultmann: «Bultmanns grosses Verdienst... besteht darin, dass er das Problem des Subjekt-Objekt-Schemas in aller Schärfe aufgeworfen hat. Seine Grenze liegt darin, dass er der Philosophie, die ihm zur Lösung des Problems und damit zur Herausarbeitung seiner Methode entscheidend geholfen hat, verhaftet geblieben ist». Ὁμοίως καὶ περὶ τοῦ H. Braun λέγεται: «Es handelt sich um die Auflösung der Theologie in Humanismus» (H. Gollwitzer, *Die Existenz Gottes im Bekenntnis des Glaubens*, Chr. Kaiser-Verlag, München 1963, σ. 39).

οὗτος νὰ γνωσθῇ καὶ δίδει ἡμῖν τὴν δυνατότητα νὰ γνωρίσωμεν αὐτόν; Διὰ τῶν ἐρωτημάτων αὐτῶν ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ ἀρχικόν! Ποῖον εἶδος γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἀποκτῶμεν διὰ τῶν δογμάτων;

Εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς ὡς πρόσωπον, ὁμιλοῦν καὶ διαλεγόμενον. Οὐδὲν ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δίδει μόνον εἰς αὐτόν· ἐξάγει τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Αἰγύπτου καὶ τρέφει αὐτόν διὰ τοῦ μάννα, θυσιάζει τὸν Υἱόν του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου²², «μελιζεται καὶ διαμελιζεται» καθ' ἐκάστην ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ «εἰς ἄφρατον ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον» ἐκάστου ἡμῶν· Ὁ Θεός, ἀποκαλυπτόμενος, «δίδεται»· δίδεται πρὸς γινῶσιν καὶ ἄρα πρὸς ζωὴν εἰς τι, ὅπερ ὁ ἴδιος δὲν εἶναι ἤτοι εἰς τὸ δημιούργημα. «Ὅτι ἀποκαλύπτει, ὅτι δίδει ἡμῖν ὁ Θεὸς δὲν εἶναι «τι»· γινῶσις ἰδιότητος αὐτοῦ ἢ ἀληθείας περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός. Ἡ ἀποκάλυψις δὲ αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀπλή φανέρωσις, ἀλλὰ «κένωσις», πραγματικὴ θυσία. Ὁ Θεός, ἀποκαλυπτόμενος, «ἐξέρχεται» ἑαυτοῦ· γίνεται «τι», ὅπερ προηγουμένως δὲν ἦτο. Ἡμεῖς ὅμως διὰ νὰ γνωρίσωμεν αὐτόν, ἀποκαλυφθέντα, διὰ νὰ προσλάβωμεν αὐτόν, δέον ὡσαύτως νὰ ἐξέλθωμεν τοῦ «ἐγῶ» ἡμῶν. «Ὅτι δὲν γνωρίζομεν πλέον, ἤτοι μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, τὸν Θεόν, αἰτία εἶναι ὅτι μένομεν εἰς τὸ «ἐγῶ» ἡμῶν, ὅτι δὲν δίδομεν ἑαυτὸν εἰς αὐτόν. Διότι «γινῶσις» σημαίνει «ἐξοδον» πρὸς. Ἡ Ἀγία Γραφή τὴν ἐξοδον αὐτὴν ἐκ τοῦ «ἐγῶ» παριστᾷ πλαστικώτατα, ὅταν λέγῃ ὅτι διὰ νὰ συνδεθῶμεν μετὰ τοῦ Θεοῦ δέον νὰ ἀποβάλλωμεν, καὶ νὰ ἀποθάνωμεν κατὰ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον (πρβλ. Ῥωμ. 6,6· Ἐφεσ. 4,22· Κολοσ. 3,9-10). «Ὡστε, λοιπόν, ἐκεῖνο, ὅπερ ἀπαιτεῖται πρὸς «γινῶσιν» τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι ἡ ὀρθὴ λογικὴ, ἡ μόρφωσις καὶ αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις, ἀλλ' ἀντιθέτως ἢ ἀπόρριψις ὅλων αὐτῶν, («ἡ μωρία») κατὰ κόσμον (Α' Κορ. 1,27· 3,18-19· 4,10). Ζητεῖται νὰ γίνωμεν «καινὸς ἄνθρωπος» (Ἐφεσ. 4,24). Καὶ «καινὸς ἄνθρωπος» σημαίνει ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ καινά! Καινὴ σκέψις, καινὴ ζωὴ. Ἄρα πρὸς γινῶσιν τοῦ Θεοῦ ἀπαιτεῖται οὐχὶ ἀνάπτυξις καὶ τελείωσις δυνάμεων, ἀλλὰ μετᾶθεσις τοῦ τρόπου ζωῆς εἰς νέαν κατάστασιν, ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ «παλαιοῦ» εἰς τὴν τοῦ «καινοῦ» ἀνθρώπου. Τοιαύτην ὅμως μετᾶθεσιν δὲν δυνάμεθα νὰ πραγματοποιήσωμεν ἡμεῖς ἀφ' ἑαυτῶν· ἄλλως ἢ γινῶσις τοῦ Θεοῦ θὰ ἦτο ἰδικόν μας ἔργον. Ὁ Θεὸς αἴρει ἡμᾶς ἄνω, φέρων ἡμᾶς εἰς κοινωνίαν πρὸς ἑαυτόν· καὶ τότε καθιστάμεθα τὸ πρῶτον πρόσωπα. Προηγουμένως δὲν εἴμεθα «πρόσωπα», ἐπειδὴ ζῶμεν ἐκτὸς ἑαυτοῦ, διότι ἀκριβῶς εἴμεθα προσηλωμένοι εἰς ἑαυτόν, εἰς τὸ «ἐγῶ» μας. Ἡ Ἀγία Γραφή αὐτὸ τὸ «ἐκτὸς ἑαυτοῦ» ὀνομάζει «ἀμαρτίαν», οἱ δὲ Ἴεροί

22. Διότι ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Θεός, δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ ἀγαπῶμεν· ἐκτὸς τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν δὲν ὑφίσταται πραγματικὴ ἀγάπη· «ὁ κόσμος» «μισεῖ» μόνον (Ἰω. 15,18)· «ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτόν» (τὸν Θεόν), ὅτι αὐτός πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς» (Α' Ἰω. 5,19· πρβλ. καὶ: Ἰω. 3,16· 13,34· 15,9· Α' Ἰω. 4,10).

Πατέρες «παρά φύσιν» ζῆν. Ὁ Θεός, λοιπόν, μεταθέτει ἡμᾶς εἰς τὴν νέαν κατάστασιν. Ὅ,τι ἐναπομένει δι' ἡμᾶς εἶναι ἢ θέλησις· νὰ εἴπωμεν τὸ «ναί», νὰ δεχθῶμεν τὴν μετάθεσιν αὐτῆν.

Τὸ πρῶτον, λοιπόν, εἰς τὴν «νέαν» κατάστασιν γνωρίζομεν τὸν Θεόν! Ποῖα εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς νέας αὐτῆς καταστάσεως, δι' ἧς γνωρίζομεν τὸν Θεόν; Ἀπλούστατα! Εἰς τὴν νέαν κατάστασιν ἡ θέσις μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου εἶναι ἡ πρέπουσα ἐκάστω. Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὸν μὲν Θεόν, ὡς Θεόν, ἦτοι ὡς κύριον (ἀπόστασις!) τοῦ παντός, καὶ ὡς πατέρα (προσέγγισις!) αὐτοῦ, ἑαυτὸν δὲ ὡς δημιουργημα, καὶ δὴ ὡς ἁμαρτωλὸν δημιουργημα. Μόνον εἰς ἐκεῖνον, ὅπου ὑπάρχει τοιαύτη συναίσθησις σχέσεως πρὸς τὸν Θεόν, ὑπάρχει καὶ γνῶσις αὐτοῦ. Ἡ «νέα», λοιπόν, κατάστασις ἔχει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ: τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ (ὅτι εἶναι πατὴρ καὶ κύριος), τὴν γνῶσιν ἑαυτοῦ (ὅτι εἶναι δημιουργημα καὶ ἁμαρτωλὸς) καὶ ἐν τρίτον: τὴν γνῶσιν τοῦ πλησίον. Ἐκ τῆς σχέσεως πρὸς τὸν Θεὸν γνωρίζω, ποῖα εἶναι ἡ θέσις μου ἔναντι τοῦ συνανθρώπου μου: οἶα καὶ ἡ σχέσις τοῦ Θεοῦ πρὸς ἐμέ, ἦτοι σχέσις ἀγάπης, ἔχουσα τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας δι' αὐτόν. Ὡστε, λοιπόν, γνῶσις ἐνταῦθα δὲν σημαίνει ἀπόκτησιν γνώσεων, ἀλλ' ἀποκατάστασιν σχέσεων ἁρμονίαν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ κατὰ συνέπειαν ἁρμονίαν πρὸς ἑαυτόν, τὸν πλησίον καὶ τὴν φύσιν, ὡς χαρακτηρίζεται τὸ εἶδος τῆς χριστιανικῆς γνώσεως εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς Δογματικῆς.

Ἀνακεφαλαιοῦντες, ἔχομεν νὰ διακρίνωμεν τὰ ἐξῆς γνωρίσματα τῆς κατὰ Χριστὸν γνώσεως: Ἡ γνῶσις εἶναι σχέσις πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἕτερον ὑποκείμενον, ὁ Θεός, εἶναι ὁ δημιουργός, ἐγὼ δὲ τὸ δημιουργημα, ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι σχέσις ὑπακοῆς, ὑποταγῆς εἰς αὐτόν· διότι οὕτω μόνον ἀναγνωρίζω αὐτόν ὡς κύριον, ὡς ὄντως οὗτος εἶναι²³. Ἡ ὑποταγὴ ὅμως αὐτὴ συντελεῖται οὐχὶ ὡς ἀνάγκη πρὸς ἓνα «τύραννον», ἀλλ' ὡς ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν τῆς ἀγάπης. Τέλος ἡ γνῶσις αὐτὴ δὲν εἶναι κατοχὴ, ὡς ἐλέχθη, γνῶσις ἐφησυχάζουσα, ἀλλὰ ἔργον, δρᾶσις. Δὲν εἶναι γνῶσις ἀπαξ ἀποκτηθεῖσα, ἀλλὰ διηνεκῆς ἐπικοινωνία πρὸς τὸν Θεόν, «ἀδιάλειπτος προσευχὴ» (Α' Θεσ. 5,17). Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τὸ δόγμα ἔχει τὸν χαρακτῆρα οὐχὶ τῆς δόξης, ἐν προχριστιανικῇ ἐννοίᾳ, ἀλλὰ τῆς δοξολογίας· τὸν χαρακτῆρα τοῦτον τοῦ δόγματος διέσωσε κατ' ἐξοχὴν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία²⁴. Προσευχὴ ὅμως οὐχὶ ἐν μυ-

23. Τὸ δόγμα εἶναι «ein Lehrsatz, der nur insofern lehren und Dogma sein kann, als er von Gott «ausgeht», wie jenes Dogma «ausging» von Kaiser Augustus, also wie eben ein Befehl ausgeht und im Akt des Gehorsams zu uns kommt (oder eben im Akt des Ungehorsams nicht zu uns kommt, uns nicht lehrt, als Dogma nicht für uns existiert), also so wie eben ein Befehl zu uns kommt: oder nicht zu uns kommt ausgeht in einer göttlichen, zu uns kommt in einer menschlichen Entscheidung». (K. Barth, KD, I,1, σ. 287).

24. Πρὸς. G. Gloege (ἀν. μν. ἔργ., σ. 223): «Das Dogma hat seine Wurzel in der Doxologie». Ὁμοίως καί: W. Pannenberg, Analogie und Doxologie, εἰς:

στικιστικῇ ἐννοίᾳ, ὡς ἀνενέργητος μόνον στροφή πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλ' ὡς στροφή πρὸς τὸν κόσμον· οὐχὶ ὡς ἀποστροφή ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ὡς ἀγάπη πρὸς αὐτόν· ἀκριβῶς διότι, ζῶν οὗτος ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἔχει τὴν ἀνάγκην τῶν τέκνων τοῦ φωτός, ἔστω καὶ ἂν δὲν ζητῇ βοήθειαν, ἔστω καὶ ἂν καταδιώκῃ τοὺς πιστοὺς, διότι «οὐκ οἶδε τί ποιεῖ» (πρβλ. Λουκ. 23,34).

Γνωσιολογικόν, λοιπόν, φιλοσοφικὸν πρόβλημα διὰ τὴν πίστιν δὲν ὑφίσταται! Ὁλος ὁ ἄνθρωπος συμμετέχει εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν Θεόν, μεθ' ὧν τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ἡ γνῶσις του ἐν τῇ πίστει εἶναι ὑπαρξιακὴ, προσωπικὴ συνάντησις. Ἐξ ἄλλου χριστιανικῶς δὲν ὑπάρχει καὶ ἂν πρόβλημα γνώσεως. Γνωρίζει τὸν Θεὸν μόνον, ὅστις συμμετέχει εἰς τὴν μετ' αὐτοῦ σχέσιν· ὁ ἐκτός τῆς σχέσεως αὐτῆς ἰστάμενος δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον νὰ πληροφορηθῇ — οὔτε καὶ θεωρητικῶς! — περὶ τοῦ εἴδους τῆς τοιαύτης σχέσεως· διότι, ὡς ἐλέχθη, τοιαύτη σχέσις προϋποθέτει καθαρὰν μετάθεσιν τῆς ὄλης ὑπάρξεως εἰς μίαν τελειῶς νέαν κατάστασιν. Ἄν θὰ ἠθέλομεν ἕμους νὰ ἀξιολογήσωμεν τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, θὰ ἐλέγομεν, ὅτι οὐχὶ τὸ νοητικόν, ἀλλὰ πρωτίστως τὸ βουλευτικόν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου παίζει τὸν κυριώτερον ρόλον²⁵. Ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν τὴν θέλησιν νὰ τὸν ἀκολουθήσωμεν· τὸ δὲ λοιπὸν εἶναι ἰδικόν του ἔργον.

Ἐλέχθη ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ εἶναι προσωπικὴ συνάντησις. Ἡ προσωπικὴ συνάντησις δηλοῖ τὸ ἄμεσον τῆς σχέσεως· ἡ πρὸς τὸ Θεὸν ὅμως σχέσις, παρ' ὅλον ὅτι εἶναι προσωπικὴ, εἶναι ἔμμεσος. Καὶ ἐνταῦθα προσκρούομεν εἰς τὸ μυστήριον. Τὸν Θεὸν γνωρίζομεν διὰ δύο «μέσων», ἅτινα, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἀναντικατάστατα: τὸν ἄνθρωπον Ἰησοῦν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι εἰς ἐν ἄτομον πληροῦνται ὅλαι αἱ ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσαι ὑποκειμενικαὶ προϋποθέσεις γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ ὑπακοή, ἡ ἀγάπη κ.λ.π., πάλιν δὲν δύναται τοῦτο νὰ γνωρίσῃ τὸν Θεόν· ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ ἐσήμαινεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀφ' ἑαυτοῦ δύναται νὰ ἀνεύρῃ τὸν Θεόν,

Grundfragen systematischer Theologie, Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen 1967, σ. 181-201. Κατὰ τὸν L. A. Zander (Was ist Orthodoxie? Εἰς: Evangelisches und Orthodoxes Christentum in Begegnung und Auseinandersetzung, ἐκδοθ. ὑπὸ E. Benz καὶ L. A. Zander, Hamburg 1952, σ.48): «Die orthodoxe Kirche legt tatsächlich einen sehr grossen Wert auf die richtige Art des Lobpreises Gottes». Πρβλ. καί: G. Gloege, ἀν. μν. ἔργ., σ. 222: Εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν «das Dogma hat weniger lehrhafte als lebensordnende Funktion. Es durchwaltet das gesamte Dasein in Kultus und Frömmigkeit».

25. «Das Wesen des Menschen ist nicht die ihrer selbst mächtige erkennende Vernunft, sondern der Wille, der den Menschen zu dem macht, der er ist» (R. Bultmann, Der Gedanke der Freiheit nach antikem und christlichem Verständnis, εἰς: Glauben und Verstehen, τ. IV, Tübingen 1965, σ. 47· πρβλ. καί: Τὸ ἰδίον, Der Mensch und seine Welt nach dem Urteil der Bibel, εἰς: Glauben und Verstehen, τ. III, Tübingen 1962, σ. 155).

τοιούτόν τι ὁμῶς ἀποκλείεται παντελῶς. Ὁ Θεὸς εὐρίσκεται, ἐκεῖ ἔνθα ὁ ἴδιος θέλει καὶ δίδεται. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Θεός, ὢν πανταχοῦ παρών, δύναται νὰ φανερωθῇ, ὅπου θέλει καὶ ὡς οὗτος θέλει· ἡμεῖς ὁμῶς δὲν γνωρίζομεν, ποῦ αὐτὸς φανεροῦται. Ἀποτελεῖ, λοιπόν, μεγάλην πλάνην νὰ ἀφορμώμεθα ἐκ τῆς πανταχοῦ παρουσίας τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ, ἀλλὰ δὲν φανεροῦται παντοῦ! Φανεροῦται μόνον εἰς συγκεκριμένα ἱστορικά πρόσωπα διὰ συγκεκριμένων γεγονότων. Φανεροῦται εἰς τὸν Ἀβραάμ, εἰς τὸν Μωϋσῆν, εἰς τὸν Ἥλιαν· μόνον διὰ τῶν προσώπων αὐτῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ ὁμῶς κατὰ τὸν πλέον θαυμαστὸν τρόπον ἐφανερώθη ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, πᾶσα προτέρα φανέρωσις αὐτοῦ εἶναι «σιωδῆς» (πρβλ. Ἐβρ. 10,1) ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν καὶ ἄρα μόνον ἐν Χριστῷ εἶναι δυνατὴ καὶ ἀσφαλῆς ἡ συνάντησις μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ συνεπῶς καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ (πρβλ. Ἰω. 1,18· 3, 13· 10,15· 14,7). Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς περὶ Θεοῦ γνώσεως. Τυχὸν παραμερισμὸς αὐτοῦ ἐκ τοῦ κέντρου ἄγει ἡμᾶς ἐκτὸς τοῦ ἐδάφους τῆς ἀποκαλύψεως, κάμνομεν οὐχὶ θεολογίαν, ἀλλὰ θεολογικὴν φιλοσοφίαν.

Τὸ ἕτερον «μέσον», δι' οὗ γνωρίζομεν τὸν Θεόν, εἶναι ἡ Ἐκκλησία, περὶ ἧς κατωτέρω ὁ λόγος. Ἄνευ τῆς Ἐκκλησίας οὔτε συνάντησις οὔτε καὶ γνῶσις τοῦ Θεοῦ λαμβάνει χώραν. Ὁ Θεὸς ἠθέλησε μόνον εἰς τὸν «χῶρον» αὐτὸν νὰ συναντᾷ ἡμᾶς. Ἡμεῖς οὔτε δικαιούμεθα οὔτε δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν «μόνοι» τὸν Θεόν· ἄρα δὲν νοοῦνται «ἐλεύθεροι» χριστιανοί, ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας ἱστάμενοι καὶ μὴ συμμετέχοντες εἰς τὴν ζωὴν αὐτῆς. Ἡμεῖς πρὸς γνῶσιν τοῦ Θεοῦ παραλαμβάνομεν ὡς ἰδικήν μας ὁμολογίαν πρὸς τὸν Θεόν τὴν ὁμολογίαν τῆς Ἐκκλησίας· καὶ ἡ ὁμολογία αὕτη εἶναι τὸ δόγμα²⁶. Ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις καὶ δόγμα εἶναι ἀντικειμενικὰ «μεγέθη», μὴ ὑποκείμενα εἰς τὴν ὑποκειμενικὴν βούλησιν καὶ αὐθαιρεσίαν· ὡς τοιαῦτα δὲ εἶναι ἀμετάβλητα. Καὶ τὸ δόγμα, ὡς καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις, ἀπαιτεῖ πρὸς γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ὑποταγὴν καὶ ἐμπιστοσύνην, προσευχὴν καὶ ἀγάπην· διότι καὶ τὸ δόγμα

26. O S. Bulgakow (Dogma und Dogmatik, εἰς: Internationale Kirchliche Zeitschrift 1943, 33. Jahrg./51. Jahrg., Bern) ὑποστηρίζει ὅτι «schon längst ist Theologie über die Grenzen des eigentlichen Konfessionalismus hinausgelangt» (σ. 150). Ὡς καὶ κατωτέρω ἀναφέρεται ἡ ὀρθόδοξος θεολογία δέον νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψιν τὰ πορίσματα καὶ τῶν ἑτεροδόξων θεολογικῶν ἐπιστημῶν· ἀλλὰ παραμένει αὕτη πᾶν τ ο τ ε ὀ ρ θ ὀ δ ὀ ξ ο ς. Δὲν ὑπάρχει χριστιανικὴ θεολογία, ὡς οὐδὲ χριστιανοὶ μόνον! Ὑπάρχει μόνον ὀρθόδοξος ἢ ρωμαιοκαθολικὴ ἢ προτεσταντικὴ θεολογία, ὡς καὶ ὀρθόδοξοι ἢ ρωμαιοκαθολικοὶ ἢ προτεστάνται χριστιανοί· ἦτοι τόσον ἡ θεολογία ὅσον καὶ ὁ πιστὸς εἶναι δεσμευμένοι δ ὀ μ ο λ ο γ ῖ α κ α ῖ ς. Δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἐλεύθερα θεολογία, οὔτε ἐλεύθεροι χριστιανοί. Ἡ θεολογία ζῆ μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· «weil in der Kirche, von der Kirche her und auf die Kirche hin geglaubt werden soll, gibt es Theologie» (K. R a h n e r, Was ist eine dogmatische Aussage? εἰς: Schriften zur Theologie, τ. V, Benziger-Verlag, Einsiedeln-Zürich-Köln 1964², σ. 65).

εἶναι ἀντικείμενον πίστεως, ὡς καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ.

Ἐναπομένον σχέσεις τινές εἰσέτι μεταξύ τοῦ δόγματος καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, ἃς θὰ ἡδύνατό τις νὰ διαπιστώσῃ. Τὸ δόγμα, ὡς καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια, ἔχει διττὴν φύσιν, ἥτοι θεϊαν καὶ ἀνθρωπίνην. Θεϊον εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῆς ἀληθείας καταγόμενον καὶ περὶ τῆς ἀληθείας ὁμιλοῦν. Συνεπῶς εἶναι ἀμετάβλητον, μὴ ὑποκείμενον εἰς ἀλλοιώσεις, μεταβολὰς ἢ συμπληρώσεις (πρβλ. Γαλ. 1,8-9). Ἡ ἀλήθεια εἰς τὸ δόγμα προϋπάρχει· δὲν ἀνευρίσκεται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἐπιβεβαιούται ὑπ' αὐτοῦ²⁷. Ἐξ ἄλλου τὸ δόγμα ἔχει καὶ ἀνθρωπίνην ὄψιν. Ὡς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ φανερωθῇ εἰς τὸν κόσμον, «σὰρξ ἐγένετο», οὕτω καὶ ἡ αὐτὴ ἀλήθεια, διὰ νὰ καταστῇ προσιτὴ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκάστης ἐποχῆς, ἐνδύεται τὸ ἔνδυμα τῆς ἐποχῆς. Ἐνῶ ὁ Χριστὸς ἐσαρκώθη «ἐφάπαξ» (Ἐβρ. 7,27· 10,10), ἡ δογματικὴ ἀλήθεια «σαρκούται» διηνεκῶς²⁸. Ἡ ἀλήθεια ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι ἑτέρα τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλυφθείσης, ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἄλλως ἐκφραζομένη²⁹. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ θεῖος Λόγος «σαρκούμενος» διὰ τῶν αἰώνων. Καὶ ἐνταῦθα διαφέρει ἡ ἱστορικὴ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις παντὸς ἑτέρου ἱστορικοῦ γεγονότος. Αὕτη δὲν εἶναι μόνον παρελθόν, διὰ τῆς «ἀναμνήσεως» διασωζομένη· εἶναι ἅμα καὶ διαρκὲς παρόν, συμβαίνουσα καθ' ἐκάστην δι' ἕνα ἕκαστον ἡμῶν. Τὸ δόγμα εἶναι ἡ ἑτέρα ὄψις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας! Ὡς ἐκεῖ ὁ ἅπαξ σταυρωθεὶς Κύριος-σταυροῦται καὶ καθ' ἐκάστην δι' ἕνα ἕκαστον, μεταβαλλομένων τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ ἅπαξ ἀποκαλυφθεῖσα ἀλήθεια ἀποκαλύπτεται καὶ καθ' ἐκάστην εἰς ἕνα ἕκαστον ἡμῶν, «μεταφραζομένη» εἰς τὴν γλῶσσαν ἐκάστου. Ἡ «μετάφρασις» ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι μία ἀπλὴ μεταφορὰ μιᾶς ἰδέας ἐκ τοῦ παρελθόντος, ὡς συμβαίνει προκειμένου περὶ τῶν λοιπῶν κειμένων τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ πραγματικὴ μεταβολή, ἀφοῦ αὐτὴ δὲν γνωρίζεται ὑφ' ἡμῶν, δὲν εἶναι ἀλήθεια πρὸς κτῆσιν καὶ ἀγωγὴν, ἀλλὰ ἀλήθεια-ζῶσα,

27. Πρβλ. Ἰω. Κ α ρ μ ῆ ρ η, Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1957, σ. 4: Τὰ δόγματα ἔχουν «ἀπόλυτον καὶ αἰώνιον καὶ ὑποχρεωτικὸν διὰ πάντας τοὺς πιστοὺς κύρος». Καὶ κατὰ τὸν M. S c h m a u s (ἀν. μν. ἐργ., τ. I, σ. 75) τὰ δόγματα ἔχουν «unwandelbaren und unantastbaren Geltungswert». Καὶ εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν «die Frage n a c h d e r N o r m wurde... wieder brennend» (P. T i l l i c h, Systematische Theologie, τ. I, Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart 1956^s, σ. 59).

28. Κατὰ τὸν S o l o v i e v τὰ δόγματα εἶναι ἡ «Verwirklichung des Gottesmenschentums in der Geschichte» (R. S l e n c z k a, ἀν. μν. ἐργ., σ. 93).

29. Ἡ ἀλήθεια «obgleich neu zu erkennen und neu erkannt, ist sie doch k e i n e n e u e W a h r h e i t und keine neue Erkenntnis, sondern die e i n e, a l t e, die uns mit allen Generationen der Kirche Christi in Einheit des Glaubens verbindet» (P. A l t h a n s, Die Christliche Wahrheit, Güterloher Verlagshaus-Gerd Mohn, Gütersloh 1962^a, σ. 248).

ὀμιλοῦσα ἀφ' ἑαυτῆς καὶ περὶ ἑαυτῆς, ἀλήθεια, δι' ἧς ἡμεῖς ὑπ' αὐτῆς γνωρίζομεθα διὰ τὸ νὰ γνωρίσωμεν ἐν συνεχείᾳ αὐτήν. Ὡστε τὸ δόγμα θὰ ἠδύνατο ἐγγύτερον νὰ προσδιορισθῆ ὡς «ἐνσάρκωσις» τοῦ γεγονότος τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἐν χρόνῳ. Ὡς δὲ παραλλήλως πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψιν ὑπάρχουν καὶ ψευδεῖς θεοφανίαι, οὕτω καὶ παραλλήλως πρὸς τὸ δόγμα ὑφίστανται καὶ πεπλανημένοι «μεταφράσεις» τῆς ὑπερφυσικῆς ἀποκαλύψεως, αἵτινες συνιστοῦν τὴν αἵρεσιν· ἀλλὰ περὶ αὐτῆς ὁ λόγος κατωτέρω.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται προφανῆς καὶ ἡ σημασία τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου τοῦ δόγματος. Ἡ «γλῶσσα» τοῦ δόγματος δὲν εἶναι μόνον τὸ «ἔνδυμα» αὐτοῦ, ἐν ἀπλοῦν συμβεβηκός· ἄνευ αὐτῆς δὲν δύναται νὰ γνωσθῆ ἡ ἀλήθεια· ἄρα συμμετέχει εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς. Ἡ «γλῶσσα» τοῦ δόγματος ἔχει τὴν ἰδίαν θέσιν, οἷαν καὶ ἡ «σὰρξ» εἰς τὸν θεῖον Λόγον· εἶναι ἡνωμένη μετὰ τῆς ἀληθείας «ἀτρέπτως, ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως»³⁰.

Καὶ ὡς ἡ «σὰρξ» τοῦ Κυρίου εἶναι μία, συγκεκριμένη καὶ ἀναντικατάστατος, οὕτω καὶ ἡ «γλῶσσα» τοῦ δόγματος εἶναι συγκεκριμένη καὶ ἀμετάβλητος. Τὸ δόγμα ἔχει οὐ μόνον συγκεκριμένον περιεχόμενον, ἀλλὰ καὶ παγίαν μορφήν, ὡς καὶ ἡ Ἁγία Γραφή· οὕτως ἀποτελεῖ τὸν «κανόνα» τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ἂν τὸ δόγμα καθ' αὐτὸ δὲν ἐπιδέχεται μεταβολήν, ὅμως ἡ μετάφρασις αὐτοῦ καὶ ἡ μεταφορὰ του εἰς τὰ πλαίσια ἐκάστης ἐποχῆς οὐ μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ καὶ εἶναι ἀναγκαῖον ἔργον. Ἀποστολὴ τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀληθείας εἶναι νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον, νὰ φωτίσῃ αὐτόν· τότε ὅμως ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ αὐτήν, ὅταν αὕτη ὀμιλῆ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, εἰς τὸν τρόπον σκέψεως τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἐπιτελεῖται διὰ τοῦ δόγματος· τοῦτο μεταφέρει τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς, εἰς τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου· διὰ τὸ νὰ ἐπιτευχθῆ ὅμως τοῦτο δέον νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τὴν ζῶσαν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς, εἰς τὴν γλῶσσαν, ἣν ἕκαστος κατανοεῖ. Ἡ γλῶσσα, λοιπόν, τοῦ δόγματος, μεταφραζομένη εἰς τὴν οἰκείαν γλῶσσαν τῶν ἀνθρώπων ἐν ἐκάστη ἐποχῇ, εἶναι διαρκὲς «γίγνεσθαι». Ὡς γλῶσσα μὲν καθ' ἑαυτὴν συμμετέχει εἰς τὸ «εἶναι» τῆς ἀληθείας· ὡς «γλῶσσα» ὅμως ἐκάστης ἐποχῆς ἢ ἐκάστου λαοῦ ὑπόκειται εἰς διαρκῆ μεταβολήν. Οὕτω τὸ δόγμα «μεταφραζόμενον» μὲν, ὀμιλεῖ εἰς ἐκάστην ἐποχὴν ὡς ζῶσα ἀλήθεια, διαμένον δὲ ἐν τῇ ἀμεταβλήτῳ μορφῇ του, ὡς αὕτη ἐδόθη ὑπὸ συνόλου τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ

30. Πρβλ. K. R a h n e r, Überlegungen zur Dogmenentwicklung, εἰς: Schriften zur Theologie, τ. IV, Einsiedeln-Zürich-Köln 1964, σ. 29: «Zu den konstitutiven Elementen der Offenbarung Gottes und des Dogmas gehört es, dass sie im menschlichen Wort und Begriff ergehen. Insofern dieses menschliche Wort vom Geiste gesagt und in ihm gehört wird, hat es immer einen notwendigen Verweis und an sich selbst eine Geöffnetheit in das unendliche Geheimnis jener Wahrheit, die mit der Wirklichkeit Gottes identisch ist und nur mit der Mitteilung dieser Wirklichkeit in sich selbst mitgeteilt werden kann».

τὸ κριτήριον ἐλέγχου πάσης μεταφράσεως τῆς ἀληθείας καὶ τὸ ἐχέγγυον περὶ τοῦ ἀμεταβλήτου τῆς πίστεως· ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τὸ δόγμα εἶναι «μέτρον πίστεως» (Ρωμ. 12,3) καὶ «τὸ μέτρον τοῦ κανόνος» (Β' Κορ. 10,13), προφυλάσσον τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ πάσης ἀλλοιώσεως. "Ὡστε τὰ δόγματα δὲν εἶναι «μνημεῖα» τοῦ παρελθόντος, ἄξια περιεργείας μόνον καὶ ἐρεύνης, ἀλλὰ διαρκῆς παρόν. Εἶναι τὸ γεγονός τῆς ἀποκαλύψεως, ὁμιλοῦν καὶ βιούμενον εἰς τὸ παρὸν ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι αὐτὴ ἡ «μετάφρασις» τοῦ γεγονότος τῆς ἀποκαλύψεως εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐκάστοτε συγχρόνου ἐποχῆς δὲν εἶναι ἔργον τῆς πρωτοβουλίας ἐκάστου πιστοῦ ἢ θεολόγου, καίτοι καὶ οὗτοι συντελοῦν εἰς αὐτὴν παντοιοτρόπως. Τὸ δόγμα εἶναι πρωτίστως ἡ ἐπίσημος ὁμολογία πίστεως τῆς Ἐκκλησίας· καὶ συνεπῶς ἡ «μετάφρασις» αὐτοῦ εἶναι ἔργον κυρίως τῆς Ἐκκλησίας· τὸ γεγονός τοῦτο δὲν προσάπτει μόνον τιμὴν καὶ σεβασμὸν εἰς αὐτήν, ἀλλὰ βαρύνει αὐτήν καὶ διὰ τεραστίων εὐθυνῶν. Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ «συμβαδίζῃ» μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ παρακολουθῇ αὐτόν· νὰ ὁμιλῇ εἰς τὴν «γλῶσσαν» αὐτοῦ, εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ εἰς τὰς ἀναζητήσεις του· νὰ μὴ παραμένῃ ἀνεξέλικτος, μακρὰν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα μιᾶς στεῖρας συντηρητικότητος νὰ ἐλέγχῃ μόνον τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν «κατάπτωσιν» αὐτοῦ. Ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν συντηρητικότητα! Ἡ ἀλήθεια εἶναι ζῶσα πραγματικότης· ἀπαιτεῖ νὰ βιωθῇ, νὰ λυτρώσῃ· ἀπαιτεῖ νὰ γίνῃ εἰς ἕκαστον ἡμῶν γεγονός, ὡς εἰς τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναζαρηνόν.

Μία εἰσέτι ὄψις τοῦ δόγματος εἶναι ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ³¹. Τὸ δόγμα τρέφεται ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἀπὸ τὴν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ἀποκάλυψιν (πίστις), προσοικειοῦται καὶ βιοῦται εἰς τὸ παρὸν (ἀγάπη) καὶ ζῆ ἐν τῇ προσδοκίᾳ τοῦ μέλλοντος (ἐλπίς)³². "Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα «περιχωροῦν καὶ ἐν-

31. 'Ο Κ. Β a r t h ὀνομάζει τὸ δόγμα «eschatologischen Begriff» (ΚΔ, I, 4, σ. 284). Τὸν ἐσχατολογικὸν χαρακτήρα τοῦ δόγματος παρεγνώρισεν ἡ λεγομένη «Leben-Jesu-Forschung». Κατὰ τὸν Μ. W e r n e r τὸ δόγμα εἶναι τὸ προῖόν τῆς μεταβολῆς τῆς «Naherwartung der Parusie» τοῦ Κυρίου εἰς μίαν «un eschatologische Geschichtsbetrachtung» (Die Entstehung des christlichen Dogmas, Urban Bücher, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1959, Νρ 38, σ. 27 καὶ 29). 'Ἄλλ' ὡς λέγει ὁ Ο. C u l l m a n n «in Wahrheit handelt es sich ja hier nicht um die neutestamentliche Eschatologie überhaupt, sondern eben um die besondere Auffassung A l b e r t S c h w e i t z e r s von der neutestamentlichen Eschatologie»· τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν Μ. W e r n e r, ὅστις «die Linie, die A. S c h w e i t z e r im Evangelium Jesu und in der Theologie des Paulus verfolgt hat» (Neutestamentliche Eschatologie und Entstehung des Dogmas, εἰς: Vorträge und Aufsätze (1925-1962), J.C.B. Mohr (P. Siebeck), Tübingen-Zwingli Verlag, Zürich 1966 (ἔκδοθ. ὑπὸ: Κ. Fröhlich), σ. 362).

32. Τὸ δόγμα «ist gleichsam nach rückwärts (gegenüber der Geschichte), nach oben (gegenüber dem Christus praesens) und nach vorwärts (gegenüber dem kommenden Herrn) offen» (Ο. W e b e r, ἀν. μν. ἐργ., τ. I, σ. 43).

υπάρχουν ἐν ἀλλήλοις», μὴ δυναμένου τοῦ ἐνὸς νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τῶν ἄλλων· ἡ πίστις εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς καὶ ἀγάπῃ καὶ ἐλπίς, ἄλλως δὲν εἶναι πίστις. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐλπίδα. Δὲν ὑπάρχει ἀγάπη ἄνευ πίστεως καὶ ἐλπίδος, οὔτε ἐλπίς ἄνευ πίστεως καὶ ἀγάπης. Τὸ δόγμα, λοιπόν, ὡς καὶ ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψις, δὲν εἶναι ἐν μνημεῖον τοῦ παρελθόντος, ἀνήκον εἰς τὴν ἱστορίαν, οὔτε ἐν γεγονὸς τοῦ παρελθόντος, βιούμενον διὰ τῆς ἀναμνήσεως εἰς τὸ παρόν, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἀνήκει εἰς τὸ μέλλον, ὡς προσδοκία καὶ ἐλπίς. Ἐνῶ δηλαδὴ «ὀμολογοῦμεν» τὸ «δόγμα» ἡ ὑπαρξίς μας ζῆ ἐκ τοῦ μέλλοντος, ἀναμένοσα τὸ «ἔσχατον». Ἡ λέξις «ἔσχατον» ἔχει «περιεργον» σημασίαν εἰς τὸν χριστιανισμόν! Ὑπονοεῖ ἐν γεγονός, ὅπερ συνέβη εἰς τὸ παρελθόν, καὶ τὸ ὁποῖον, θέσαν τέλος, τέρμα εἰς μίαν παλαιὰν κατάστασιν, διήνοιξε μίαν νέαν ἐποχὴν, τὴν ὁποῖαν, ζῶντες ὡς ἐλθοῦσαν, ἀναμένομεν ἄμα³³. Διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ τὰ ἔσχατα ἦλθον· «ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα» (Β' Κορ. 5,17)! Τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου ἐνίκηθη διὰ παντός. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ «πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν» (Κολ. 1,18)· οἱ πιστοὶ εἶναι «καινὸς ἄνθρωπος». Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα! Τὸ τέλος, τὸ «ἔσχατον», δὲν ἦλθεν εἰσέτι. «Καινοὺς οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν... προσδοκῶμεν» (Β' Πέτρ. 3,13)· ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν δὲν ἐγένετο εἰσέτι· «προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν»· τὸ κακὸν καὶ ἡ ἁμαρτία κυριαρχοῦν, ὁ Κύριος «χρονίζει». Ὁ πιστὸς δὲν εὐρίσκεται ἤδη εἰς τὸ στάδιον τοῦ θριαμβοῦ· ζῆ εἰσέτι τὸ «πάθος» τῆς ἐπιγείου ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν εἰσάγει τὸν ἄνθρωπον ἡ πραγματικὴ προσοικειώσις τοῦ δόγματος! Παρ' ὅλον ὅτι μόνον δι' αὐτοῦ γνωρίζομεν τὸν Θεόν, ἐν τούτοις δὲν ζῶμεν εἰσέτι μετὰ τοῦ Θεοῦ· ἀναμένομεν τὸν κριτὴν, ὅστις θὰ κρίνῃ «ζῶντας καὶ νεκροὺς» καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ σωθῶμεν μόνον ἐκ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Μόνον, ὅστις ζῆ τὰ «ἔσχατα», ὡς ἐλθόντα καὶ ἐρχόμενα, σχετίζεται ὀρθῶς πρὸς τὸ δόγμα! Τότε γνωρίζει ὅτι τὸ δόγμα δὲν δύναται νὰ γίνῃ κατοχὴ, κτῆμα· ὅτι οὗτος δὲν εἶναι «φύλαξ» αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐπαίτης, διαρκῶς κρούων καὶ ζητῶν· διότι τὸ μέλλον εἶναι τὸ ἀποφασιστικώτερον στάδιον τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ τὸ μέλλον εἶναι «ἀνοικτὸν» καὶ ἀβέβαιον· ἀπαιτεῖ ἀγῶνας καὶ πόνους· διαρκῆ ἐπαγρύπνησιν. Τότε μόνον τὸ δόγμα ἐκπληροῖ τὸν προορισμὸν του, ὅταν ἡ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν πιστὸν ἐμφυτευομένη νέα ἐν Χριστῷ ζωὴ ἔχη τὸν χαρακτῆρα τῆς προσδοκίας· ὅταν ὁ πιστὸς ζῆ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸ: ὁ Κύριος «ἤξει, καὶ οὐ χρονεῖ», ὁ Κύριος «ἐγγύς» (Ἐβρ. 10,37· Φιλιπ. 4,5).

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τὸ δόγμα κρίνει τὸν ἄνθρωπον. Δὲν εἶναι ἀλήθεια, συμβάλλουσα εἰς τὴν εὐτυχίαν αὐτοῦ· εἶναι ἀλήθεια, σφύζουσα ἢ κολάζουσα αὐτόν. Ὁ προσδεχόμενος ὀρθῶς τὸ δόγμα, προσδέχεται τὸν Χριστόν, ὅστις

33. Πρβλ. R. Bultmann, *Glauben und Verstehen*, τ. II, σ. 75, 258· τ. III, σ. 22, 91-106, 127 καὶ 187.

εἶναι ἡ ζωὴ. Τὸ δόγμα καθ' αὐτὸ εἶναι ἐπὶ μέρους ἀλήθεια· διότι ὅμως, ὡς ἐπὶ μέρους ἀλήθεια, εἶναι ὕψις τῆς μιᾶς ἀληθείας, ὁδηγεῖ πάντοτε εἰς τὴν ἀλήθειαν, τὸν Θεόν. Ὁ ἀπορρίπτων ὅμως αὐτό, ἀρνεῖται Αὐτόν, περὶ τοῦ Ὁποίου τὸ δόγμα ὁμιλεῖ. Τὸ δόγμα εἶναι ὁμολογία πίστεως, ταυτιζομένη πρὸς τὴν ζωὴν, τὴν ὑπαρξιν ἢ ἀπώλεια τῆς ὁμολογίας ἐξισοῦται πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς ζωῆς· εἶναι ἁμαρτία, θάνατος. Τὸ δόγμα, λοιπόν, θέτει ὅλην τὴν ὑπαρξιν ἡμῶν πρὸ ἀποφάσεως καὶ δὴ ἀποφάσεως, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται ὅλη ἡ ζωὴ ἡμῶν³⁴. Διὸ καὶ τὸ δόγμα εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν σωτηρίαν ἐκάστου³⁵. Ὁ ἀρνούμενος τὸ δόγμα περιπίπτει εἰς τὴν αἴρεσιν³⁶ καὶ χάνει τὴν ἐλπίδα τῆς μελλούσης σωτηρίας· διότι τὸ δόγμα οὐ μόνον ἐγείρει ἐλπίδα, ἀλλὰ καὶ καθίσταται τὸ ἴδιον ἐλπίς ζωῆς.

(Συνεχίζεται)

34. «Dass das Bekenntnis «nur» Entscheidung fordert, dass es die Anderen «nur» vor den Richterstuhl der heiligen Schrift fordert—vor diesen aber unerbittlich—gerade dies macht das Bekenntnis notwendig drückend» (K. Barth, KD, I, 2, σ. 749).

35. Πρβλ. E. F a s c h e r, ἄρθρ. «Dogma II», εἰς: Reallexikon für Antike und Christentum, τ. IV, Stuttgart 1959, σ. 21: Τὸ δόγμα εἶναι «das verpflichtende Bekenntnis, das alle Orthodoxen glauben». Οἱ Προτεστάνται σχετικοποιοῦν καὶ αὐτῶν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τὰ δόγματα (Πρβλ. H.-G. F r i t z s c h e, ἀν. μν. ἐργ., τ. I, σ. 172).

36. «Die bewusste und hartnäckige Leugnung einer solchen Glaubenslehre stellt die schwere Sünde der H ä r e s i e dar, welche die Exkommunikation zur Folge hat» (F. Diekamp-K. Jüssen, Katholische Dogmatik, Aschendorfsche Verlagsbuchhandlung, Münster 1958¹²⁻¹³, τ. I, σ. 14). Καὶ κατὰ τὸν K. Barth ἡ ἀρνησις τοῦ δόγματος συνδέεται πρὸς τὸ «ἀνάθεμα» (KD, I, 2, σ. 704-706).